

Raport de activitate
1 ianuarie – 31 decembrie 2019
PN-III-P1-1.1-TE2016-0968

Literatura și cultura idiș în contextul multicultural bucovinean.
Cristalizarea și dinamica unei identități culturale.

Francisca SOLOMON

În cea de-a doua etapă a proiectului membrii echipei s-au concentrat în mare parte pe continuarea muncii de documentare începută în faza anterioară, conform planului de realizare a proiectului, parcurgând bibliografia generală care se află în fondurile bibliotecilor și arhivelor din România, Austria și Israel cu privire la următoarele aspecte: cultura idiș în Europa de Est și Centrală, poziționarea comunităților evreiești din spațiul românesc și austriac față de oferta culturală de expresie idiș în contrapondere cu alte oferte culturale.

De asemenea, în cadrul unor întâlniri de lucru (organizate în ianuarie, aprilie, octombrie și decembrie a.c.) au fost discutate următoarele aspecte: abordări metodologice propuse, posibile dificultăți întâmpinate în desfășurarea proiectului, găsirea unor soluții pentru a preîntâmpina neîndeplinirea obiectivelor proiectului, diseminarea rezultatelor cercetării și planificarea diseminării rezultatelor ce vor fi obținute în următoarele etape de lucru.

În urma consultării cu toți membrii echipei au fost reevaluate segmentele tematice pe care fiecare membru al echipei de cercetare și-a propus să le cerceteze și să le analizeze în cadrul proiectului. S-au conturat următoarele direcții de cercetare: Statutul limbii idiș în context habsburgic și posthabsburgic; Nathan Birnbaum / Die Czernowitzer Sprachkonferenz (1908) – Prezentarea evenimentului în presa vremii (presa de limbă germană și idiș din Bucovina); Problematika limbii și culturii idiș oglindită în presa de limbă germană din Bucovina; Rolul unor organizații culturale în promovarea limbii și culturii idiș (Morgenrojt, Jüdischer Schulverein ș.a.); Transferuri și interferențe lingvistice în textele unor autori bucovineni / Reflectarea fenomenului de multiculturalitate și plurilingvism în textele unor autori bucovineni; Presa idiș.

În acest sens, Francisca Solomon a preluat și aprofundat în decursul acestui an subiecte precum Statutul limbii idiș în context habsburgic și posthabsburgic; Presa idiș (presa umoristico-satirică); Nathan Birnbaum / Die Czernowitzer Sprachkonferenz (1908) – Prezentarea evenimentului în presa vremii (presa de limbă germană și idiș din Bucovina).

În perioada imediat următoare Primului Război Mondial, literatura și presa de expresie idiș cunosc o popularitate crescândă, între anii 1919-1938 putând fi deja documentate atât periodice care au

beneficiat de o apariție de lungă durată, cât și o serie de proiecte literare receptate pe scară largă. Periodice precum *Frayhayt* (1919-1924), *Dos naye lebn* (1919-1926), *Arbayter tsaytung* (1921-1931), *Tshernovitser bleter* (1929-1937), *Oyfboy* (1935-1938) sunt doar câteva dintre proiectele publicistice care au luat naștere în Bucovina, îndeosebi la Cernăuți. Pe lângă periodicele idiș amintite, având cu precădere un profil independent ori cultural, precum *Tshernovitser bleter* editat de Schmuel Aba Soifer, sau cele care se disting printr-un susținut program politico-ideologic, ale căror articole sunt redactate într-un stil serios și sobru, precum *Dos naye Leben*, organ al asociației Bund, editat de Joseph Kissman și Sarah Kaswan ori *Oyfboy*, portavocea mișcării Poale Zion din Bucovina, ziar editat de B. Engler spre sfârșitul anilor 1920, poate fi documentată apariția unor publicații satirico-umoristice, dintre care amintim câteva titluri: *Der Grager*, îngrijit de Șimșon Ferșt, *Der Parech*, editor responsabil Jan Rosenstock, *Pljotkes*, redactorii responsabili fiind Șimșon Ferșt, apoi M. Fischler, *Czernowitzer Humentasch*, editor responsabil: Jakob Fränkel.

Francisca Solomon și-a propus să ofere o privire de ansamblu asupra conturării și evoluției presei umoristico-satirice publicată în limba idiș în Bucovina, în contextul atmosferei politice a anilor 1930, punând în centrul analizei conținuturile tematice și particularitățile lingvistice ale unor periodice precum *Der Grager* și *Czernowitzer Humentasch*. *A pirimdike Medizin far Gemietskranke*. Cercetarea a demonstrat faptul că majoritatea acestor publicații au fost tipărite ocazional, cu precădere cu prilejul unor sărbători evreiești (Purim, Pesah, Șavuot), editorii lor propunându-și să destindă cititorii prin abordarea unor subiecte de o complexitate și gravitate diversă, ele fiind prezentate într-o manieră ludică, facilă, necomplicată. Punctarea și sancționarea anumitor comportamente, atitudini ori metehne ale unor figuri binecunoscute în epocă reprezintă o preocupare constantă din partea redactorilor și editorilor acestor periodice, ele îmbrăcând forma unor relatări pline de haz, anecdote sau epigrame. La un nivel profund al interpretării am putut constata faptul că folosirea elementelor care țin de sfera umorului, satirei și ironiei, asociindu-le cu evenimente grave, relevă strategii de supraviețuire complexe izvorâte din dinamica istoriei, reflectând realitățile politice, sociale, economice, culturale și religioase ale epocii.

Utilizarea limbii idiș scrisă cu caractere latine, dar și multitudinea preluărilor lexicale din limba germană, constituie o altă caracteristică a publicațiilor anterior amintite, această alegere punând în lumină orientarea identitară a unui important segment din cadrul comunității evreiești din Bucovina către cultura și limba germană.

De asemenea, câteva aspecte legate de biografia și activitatea literară și publicistică ale poetului-cântăreț Șimșon Ferșt au fost relevate în cadrul acestei cercetări, ea promițând reevaluarea și completarea stadiului actual al cercetării despre peisajul de expresie idiș din Bucovina și din România cu noi elemente inedite.

În a doua parte a anului 2019 Francisca Solomon s-a ocupat de receptarea și reflectarea conferinței de lingvistică de la Cernăuți din anul 1908 în presa de limbă germană și idiș, consultând și analizând cu precădere periodice care au relatat nemijlocit despre acest eveniment în cursul anului 1908, precum *Czernowitzer Tagblatt* și *Bukowinaer Post*, dar și publicații în care se fac referiri la această conferință *Tshernovitser bleter* într-o manieră retrospectivă. S-a constatat că o bună parte a periodicelor bucovinene de limbă germană care au prezentat evenimentul în anul 1908, au punctat programul și problematica acestei conferințe de lingvistică dintr-o perspectivă informativă, succintă, îndepărtându-se de discursuri reliefând conținuturi ideologice cu încărcătură națională, reflectând o poziționare simptomatică a majorității evreimii bucovinene, orientată către moștenirea liberalismului austriac, promotoare a unui câmp cultural de expresie germană. Spre deosebire de aceste publicații, periodicele idiș apărute îndeosebi după Primul Război Mondial insistă asupra importanței conferinței de lingvistică, subliniind resorturile ideologice care au stat la baza organizării acestui eveniment la Cernăuți.

Stagiile de cercetare și de documentare absolvite în cursul acestei etape – 29.04.-25.05.2019 (Biblioteca Națională a Israelului) și 4.-29.09.2019 (Biblioteca Națională Austriacă) – au contribuit la consolidarea bazei teoretice și metodologice, dar și la completarea bibliografiei cu noi surse primare și secundare care vor fundamenta cercetarea noastră. Rezultatele obținute în urma documentării au fost diseminate în cadrul unor manifestări științifice naționale și internaționale, o parte dintre aceste rezultate urmând să fie reunite în volumele conferințelor.

Ana-Maria PĂLIMARIU

Activitatea de documentare-cercetare din acest an a demarat cu pregătirea unei comunicări și participarea la colocviul internațional intitulat „Terra Iudaica. Perspective asupra constelației evreiești din Bucovina și Galiția” organizat de Centrul de Excelență ZDK Iași în colaborare cu The Jewish Galicia & Bukovina Project și cu Universitatea din Haifa, care a avut loc în perioada: 5-6.04.2019. Comunicarea, prezentată în cadrul colocviului se intitulează: „*Simbioză* culturală germano-evreiască-românească în traduceri ale baladelor lui Ițic Manger.”

Activitatea de documentare-cercetare a continuat cu un stagiu în Ierusalim/Israel în perioada 29.04.2019-10.05.2019, unde, la Biblioteca Universității Ebraice din Ierusalim, a fost efectuată o documentare cu privire la operele lui Ițic Manger (1901-1969) și Eliezer Steinbarg (1880-1932), pe de o parte, și o documentare a unor aspecte de ordin istoric, teoretic și metodologic relevante pentru proiectul de cercetare al literaturii și culturii idiș în contextul multicultural bucovinean, pe de altă parte.

Pornind de la cele două mari cadre temporale ale proiectului, în care s-au manifestat evoluții și orientări diferite ale comunităților evreiești din Bucovina: perioada habsburgică (1774-1918) și anii

1918-1945, atenția documentării a fost direcționată în special către aceste două figuri reprezentative ale culturii bucovinene, Eliezer Steinbarg dar și Itzik Manger, figuri ale căror cariere s-au derulat în a doua perioadă, adică după 1918.

Contextul cultural în care evoluția comunităților evreiești din Bucovina habsburgică se diferențiază de cele din Galiția prin faptul că în primul caz avem de-a face cu un echilibru etnic, astfel încât din perspectivă literară și culturologică fenomenul rolului pe care limba idiș începe să-l joace, îi plasează pe acești autori într-un spațiu de popularitate din ce în ce mai mare și concurând celelalte opțiuni privind limba utilizată, este simptomatic faptul că de exemplu în anii '30 ai secolului al XX-lea, autorii evrei de limbă germană, cei care deci aleseseră limba și cultura germană ca vehicul al comunicării artistice publice și nu numai, încep să traducă poeziile de limbă idiș ale lui Itzik Manger în limba germană, lucru care nu ar fi putut fi imaginat, de exemplu cu un deceniu în urmă, fenomen, care încă poate fi pus de asemenea și pe seama ascensiunii partidului nazist și pe dezorientarea identitară, pe care o resimte comunitatea germanofonă din Cernăuți.

Următoarea comunicare din cadrul acestui an al proiectului a fost prezentată la Universitatea Carolină din Praga în cadrul conferinței »Antisemitismus in Mittel- und Osteuropa: Ursachen, Auswirkungen, Kontinuitäten, Vergleiche«, care a avut loc la data de 24.09.2019, purtând titlul: „Niemandland: Elieser Steinbarg und Itzik Manger, nach und weg aus Czernowitz.”

În cadrul ambelor participări la manifestări științifice au fost diseminate rezultate ale cercetării desfășurate în cadrul proiectului de cercetare Tinere Echipe „Literatura și cultura idiș în contextul multicultural bucovinean. Cristalizarea și dinamica unei identități culturale.”

În completarea celor menționate mai sus, se continuă în 2020 cu stagii de documentare la Biblioteca Academiei din București în vederea redactării unor articole ulterioare despre presa inter- și postbelică relevantă cu privire la cristalizarea, răspândirea și impactul culturii idiș, fenomen revelator, pentru o contextualizare corectă a fenomenului popularității marilor personalități de limbă idiș din Bucovina (istorică).

Cristina SPINEI

În această a doua etapă a derulării proiectului, Cristina Spinei a continuat cercetările începute anterior și a purces la o analiză în detaliu a fenomenelor istorice și culturale și a modului în care sunt ele documentate în ziarele de limbă germană din Bucovina, ce vor reprezenta jaloanele pentru studiul contribuțiilor femeilor în spațiul de expresie evreiască din Bucovina. Pe baza fondurilor principale ale publicațiilor de limbă germană care tratează acest subiect, Cristina Spinei a putut lectura critic mai multe volume de studii, înregistra modul diferențiat de redare și interpretare al momentelor istorice, sociale și culturale relevante pentru spațiul idiș de pe scena bucovineană și

trasa astfel liniile conducătoare pentru modul de abordare și analiză al capitolului din volumul colectiv al proiectului ce va fi dedicat acestei teme.

Activitatea de documentare din această perioadă a vizat evaluarea surselor bibliografice cu privire la peisajul jurnalistic de limbă germană relevant pentru cel de expresie evreiască și idiș din Bucovina, identificarea fondului de periodice care urmează să fie prelucrat, dar și stabilirea posibilităților metodologice și de interpretare. Pe această cale s-a pregătit terenul cercetărilor din următoarele luni de desfășurare a proiectului, care vor fi dedicate unei ordonări a publicațiilor ce vor face obiectul analizei și stabilirea tipurilor de discurs „feminin” ce se conturează din presa vremii în scopul redactării contribuției pentru volumului colectiv.

Totodată, contactele științifice stabilite cu diferiți specialiști în domeniu, nu în ultimul rând la conferințe naționale și internaționale, au contribuit la o privire mai nuanțată asupra temei, la anvizajarea de noi perspective critice și teoretice, cât și la antamarea de noi colaborări și proiecte.

În scopul diseminării rezultatelor cercetării, Cristina Spinei a participat la conferința Asociației pentru studii slavone și est-europene (BASEES), organizată la Universitatea din Cambridge între 12 și 14 aprilie 2019 cu prelegerea „Narratives of Jewish Life on the Threshold of a New World: A View of Irony in Sholem Aleichem’s Texts” (rom. „Narațiuni ale vieții evreiești în pragul unei lumi noi: o perspectivă asupra ironiei din textele lui Sholem Aleichem”), care s-a încadrat în temele pe care s-a străduit să le aprofundeze în ultimii ani, încercând să le adauge o nouă abordare.

Între 25 și 28 iunie 2019 a participat la conferința Asociației studiilor despre memorie ce a avut loc la Universitatea Complutense din Madrid, unde a și moderat o secțiune, prezentând lucrarea „Memory of the Everyday Life: Newspaper Advertisements in the Habsburg Bukovina as Reflector of a Pluricultural Society” (rom. „Memoria cotidianului: Anunțuri publicitare din ziarele din Bucovina habsburgică ca expresie a unei societăți pluriculturale”).

Între 25 și 26 octombrie 2019 a participat la Universitatea din Sibiu cu lucrarea „Im Zeichen der Krankheit: Der Wert der Exterritorialität in Bezug auf Rumänen, Juden und Deutsche in Cătălin Dorian Florescu Roman *Der Mann, der das Glück bringt*” (rom. „Sub semnul bolii: importanța aterritorialității pentru populația românească, evreiască și germană în romanul lui Cătălin Dorian Florescu *Bărbatul care aduce fericirea*”).

Între 31 octombrie și 1 noiembrie 2019, Cristina Spinei a susținut referatul „Mit Kinderaugen den Schmerz zur Sprache bringen. Zu Liliana Corobcas *Der erste Horizont meines Lebens*” (rom. „Exprimarea durerii prin ochii copilăriei în romanul Liliane Corobca *Kinderland*”) la conferința organizată de Departamentul de limbi și literaturi germanice al Universității din București, unde a avut ocazia să modereze și o sesiune de lucrări.

Pe lângă aportul științific și identificarea de noi metode de cercetare, de noi discursuri, Cristina Spinei a avut astfel ocazia să întâlnească și să interacționeze cu profesioniști din domenii conexe, precum și cu

alți colegi de la universități internaționale. Participarea la aceste conferințe i-au oferit șansa să își extindă cunoștințele acumulate despre autori central-europeni, despre cadrul social-istoric al periferiilor Monarhiei habsburgice, despre presa de limbă germană din Bucovina, precum și despre „împletirile” culturale ale regiunilor respective exemplificate prin texte literare ori publicistice.

De asemenea, Cristina Spinei a lucrat la finalizarea articolului ce a decurs din participarea la colocviul organizat de directorul de proiect Francisca Solomon la Universitatea din Iași între 5 și 6 aprilie 2019, intitulat *Terra Iudaica. Perspective asupra constelației evreiești din Bucovina și Galiția*, sub umbrela centrului de excelență ZDK Iași (Centrul de cercetare a culturii germane (presă, literatură, limbă, civilizație), în colaborare cu The Jewish Galicia & Bukovina Project și cu Universitatea din Haifa. Titlul lucrării și totodată al contribuției scrise este: „Jocul de-a copilăria și scena măcelului. *Cartea Raiului* de Ițic Manger”.

Pentru a treia etapă de derulare a proiectului fiind planificată publicarea unui volum ce va trata discursiv și critic momente culturale relevante pentru spațiul idiș bucovinean și diferitele perspective în care sunt ele oglindite în literatură și în presa de limba germană și evreiască a vremii, Cristina Spinei se va ocupa cu modul în care femeile au reușit să își contureze o ‚voce’ în spațiul public.

Iulia PETRIN

După încheierea primei etape a proiectului, în care s-a consultat bibliografia generală cu privire la câmpul cultural bucovinean, rolul jucat de comunitățile evreiești în Bucovina istorică și nu în ultimul rând, importanța culturii idiș în Europa de Est și Centrală, cu precădere în spațiul bucovinean, Iulia Petrin s-a concentrat asupra asociațiilor culturale cernăuțene, care au jucat un rol însemnat în promovarea limbii și culturii idiș. Cele două asociații care s-au remarcat în acest sens au fost „Morgenrojt”, asociație fondată în anul 1908, și „Jüdischer Schulverein”, care a fost înființată în anul 1918.

Iulia Petrin s-a ocupat în special de prima asociație menționată, și anume „Morgenrojt”, a cărei istorie este în strânsă legătură cu cea a mișcării muncitorești din Bucovina, denumită „Bund”. Dacă în primii ani de activitate, „Morgenrojt” nu s-a remarcat printr-o gamă variată de activități, lucrurile aveau să se schimbe începând cu anul 1921, când asociația a înființat prima școală profesională, în care tinerii evrei care dispuneau de mai puține mijloace financiare puteau să beneficieze de cursuri de specialitate gratuite și aveau totodată șansa de a studia în limba idiș. Odată cu trecerea anilor, școala „Morgenrojt” a fost extinsă și a fost construit centrul cultural „Morgenrojt”, în care se desfășurau nenumărate activități culturale, precum conferințe, serate literare, spectacole de teatru, probe muzicale și multe altele. Bogata ofertă culturală era completată de biblioteca și sala de lectură „Vladimir Medem”, în care cei doritori puteau consulta nenumărate cărți și periodice. Nu doar informațiile referitoare la dotarea centrului cultural „Morgenrojt” și la evenimentele desfășurate în

cadrul acestuia, ci și mărturiile unor cernăuțeni, care au pășit pragul asociației, au fost luate în considerare. Despre asociație au vorbit Ella Warzmann și Kalman Polgat în *Zwischen Pruth und Jordan*, scriitorul de limbă idiș Josef Burg în povestirea *Am Fenster*, scriitoarea și traducătoarea Edith Silbermann în *Czernowitz – Stadt der Dichter* și Hedwig Brenner în *Mein zwanzigstes Jahrhundert*. Aceste mărturii au întărit presupunerea că „Morgenrojt” și instituțiile afiliate au jucat un rol important în viața culturală locală și au contribuit semnificativ la promovarea limbii și culturii idiș.

Un poet cernăuțean a cărui activitate literară a fost promovată în cadrul asociației „Morgenrojt” a fost poetul de limbă germană și idiș Kubi Wohl (1911-1935). La începutul anilor 1930, tânărul Kubi Wohl s-a stabilit în capitala bucovineană, sperând să găsească totodată și recunoaștere ca scriitor. Inspirat de marii scriitori cernăuțeni de limbă idiș Itzik Manger și Elieser Steinberg și încurajat de poetul și traducătorul Itzhak Paner, Kubi Wohl a început să scrie în limba idiș. Primele sale poezii idiș au fost foarte bine primite în rândul tinerilor muncitori evrei, care se simțeau la rândul lor încurajați de versurile revoluționare ale lui Kubi Wohl. Poeziile sale care îndemneau la lupta împotriva burgheziei și a inegalității sociale au devenit în scurt timp foarte populare în cercurile muncitorești, iar Kubi Wohl însuși participa adesea la întruniri socialiste și comuniste, pentru a-și promova poeziile. Printre cele mai importante merite ale poetului Kubi Wohl au fost promovarea limbii idiș în rândul tinerilor evrei cernăuțeni și contribuția sa la poezia proletară românească din perioada interbelică. Publicațiile cele mai importante care au stat la baza cercetării sunt: Kubi Wohl: *Granitene Strophen will ich erbauen, Obelisk von knirschender Wut. Gedichte und Briefe*. Aachen 2018, Inge Blank: *Kubi Wohl – ein Dichter aus der Bukowina im Spannungsfeld deutscher und jiddischer Kultur*, în: Hans Hecker, Walter Engel (ed.): *Symbiose und Traditionsbruch: deutsch-jüdische Wechselbeziehungen in Ostmittel- und Südosteuropa (19. und 20. Jahrhundert)*. Essen 2003 și Kubi Wohl: *Der Meteor. Erinnerungen, Briefe, Aufzeichnungen, Gedichte*. Israel 1980.

Având în vedere că temele de cercetare abordate până acum au fost asociația culturală „Morgenrojt”, care a activat în cadrul grupării social-democrate „Bund”, și poetul Kubi Wohl, care a fost unul dintre reprezentanții de seamă ai literaturii proletare în România interbelică, consultarea periodicului *Vorwärts* a fost un demers necesar. Iulia Petrin a consultat la Biblioteca Academiei Române din București anii 1921-1937 ai ziarului *Vorwärts*, organ al Partidului Social-Democrat. În urma acestui stagiu de cercetare au putut fi completate temele descrise anterior și au putut fi aduse informații noi cu privire la oferta culturală idiș din Cernăuți. Cu toate că evenimentele politice locale, dar mai ales internaționale, erau temele cele mai des și mai pe larg dezbătute, unele dezbateri importante pe plan local au fost de asemenea tratate cu multă atenție. O astfel de problemă a fost cea legată de învățământul evreiesc și de confruntările dintre sioniști și bundiști, care susțineau învățământul în limba ebraică, respectiv idiș. Totodată, redactorii ziarului *Vorwärts* au arătat mult interes și pentru evenimentele culturale de seamă ale orașului, multe din ele fiind în strânsă legătură

cu literatura sau teatrul de limbă idiș, astfel că lecturile unor autori precum Elieser Steinberg sau Moshe Gross-Zimmermann, spectacolele de teatru ale trupei din Vilna sau ale actriței Sidy Thal, precum și punerile în scenă ale piesei de teatru *Motke Ganev* scrisă de Schalom Asch au fost nu doar o dată promovate în rândurile ziarului. Numeroasele referiri la evenimente literare la care participau scriitori de limbă idiș și la spectacole de teatru idiș, în care jucau nu doar actori cunoscuți, ci și actori amatori cum ar fi cei din trupa de diletanți ai asociației „Morgenrojt“, au relevat faptul că ziarul *Vorwärts* îndemna cititorii să fie activi nu doar pe plan politic și social, ci să participe în egală măsură la viața culturală a Cernăuțului, viață culturală în care cultura idiș deținea un rol nu de neglijat.

Cu excepția periodicului *Vorwärts*, care a fost consultat la Biblioteca Academiei Române din București, toate celelalte publicații studiate au fost consultate la Biblioteca Națională a Austriei, Biblioteca Universitară din Viena, Biblioteca de Stat din Bavaria și Biblioteca Institutului pentru cultura și istoria germanilor din sud-estul Europei al Universității Ludwig–Maximillian din München.

28.11.2019

Pentru conformitate
Director de proiect,
Lect. dr. Francisca Solomon